

Політика Російської Федерації і НАТО у Євroatлантичному регіоні в світлі їх військових потенціалів

З розгортанням і ескалацією конфлікту на Сході України, який великою мірою спровокований незгодою Російської Федерації з реалізацією Україною політики інтеграції до загальноєвропейських економічних, політичних і безпекових структур, все частіше постає питання потенціалів якими володіють Росія, США і країни НАТО і які вони можуть використати в еventуальному протиборстві.

Усунення від влади Президента В. Януковича і криза національної безпеки, з якою стикнулась Україна, стали справжнім тестом для організації всієї сучасної системи міжнародної і регіональної безпеки. Збройний конфлікт у «мирній» Європі продемонстрував необхідність узгодження політики всіх суб'єктів, що діють у сфері безпеки, із тими принципами, що склали базу для організації міжнародних відносин на Європейському континенті, принаймні останні 50 років. Під сумнів було поставлено засадничі положення Статуту ООН, Заключного Акту Наради з Безпеки і Співробітництва в Європі 1975 р., принципи міжнародного права (такі як повага суверенітету і територіальної цілісності держав, незастосування сили чи погрози силою, невтручання у внутрішні справи держав, рівність всіх держав у світовому співтоваристві).

Конфлікт в Україні дозволив провести чітку лінію розмежування у відносинах між найкрупнішими геополітичними гравцями: США, Європейський Союз, НАТО і Росія – та тими принципами та цінностями, що становлять фундамент їх політики.

Аналіз риторики вищого політичного керівництва Російської Федерації, ключових російських документів, що регулюють питання зовнішньої політики і безпеки, так само як і військово-політичні акції Росії останніх років, дозволяють зробити певні висновки щодо принципів побудови зовнішньої політики і стратегічних цілей цієї держави: бачення Росії в якості прямої і безпосередньої спадкоємиці СРСР, претензія на роль наддержави, претензія на повний контроль пострадянського простору (в тому числі з правом чинити прямий вплив на зовнішню і внутрішню політику колишніх республік Радянського Союзу аж до збройного втру-

чання), неприйняття принципів побудови загальноєвропейського простору безпеки на засадах демократичності і взаємної рівності всіх держав. Одним з інструментів зовнішньої політики Російської Федерації став імператив захисту співгромадян і співвітчизників за кордоном самої Росії, а також поширення впливу Росії через поширення російської мови і консолідації російської діаспори¹. При цьому досвід останніх років свідчить, що поняття «захист» і «співвітчизник», трактується російською політичною верхівкою і суспільством загалом досить «широко» – анексія Криму, агресія в Східній Україні, політика щодо Придністров'я і Балтійських країн є тому ілюстрацією.

При цьому і Росія і НАТО, як основні військово-політичні гравці на Євroatлантичному просторі, чітко визначили для себе загрози безпеці в регіоні на сучасному етапі. Росія у «Стратегії національної безпеки до 2020 р.» (затверджена ще у 2009 р.!) оцінює як неприйнятне наближення воєнної інфраструктури НАТО до своїх кордонів і надання НАТО глобальних функцій (п. 17), як дестабілізуюче – розгортання елементів ПРО (п. 12), як загрозове – нівелювання можливостей російських сил ядерного стримування через розвиток високоточних, інформаційних та інших високотехнологічних засобів ведення протиборства (неядерних) (п.30)². В той же час у нещодавньому інтерв'ю В. Путіна італійській газеті *Corriere della Sera* (від 6 травня 2015 р.) можна чітко прослідкувати мотивацію сучасної російської політики: образа за неприйняття Росії як рівного партнера в клубі «великих держав», бажання зберегти повний контроль над пострадянським економіко-політичним простором, страх перед експансією військово-політичних структур Заходу (першу чергу НАТО і США) на Схід, страх інспірації «кольорових революцій» західними спецслужбами, дисбаланс у військових потенціалах НАТО і Росії³. З іншого боку, вищі посадові осо-

1 Концепция внешней политики Российской Федерации (п.4, п.п. ж), з) / [Електронний ресурс], Доступно з: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F

2 Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года / [Електронний ресурс], Доступно з: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

3 В преддверии визита в Италию Владимир Путин дал ин-

би НАТО в контексті розгортання кризи в Україні напряду визначають першочерговим завданням Альянсу розвиток його можливостей по протидії агресивній, ксенофобській і ревізіоністській політиці Російської Федерації, яка перетворилась на загрозу для європейської системи безпеки в цілому, і покладають на Росію безпосередню провину за дестабілізацію ситуації в регіоні і порушення норм і принципів, які забезпечували мир і стабільність в Європі протягом останніх десятиліть^{4 5 6}.

Отож, якими воєнними потенціалами володіють країни-члени Альянсу і Російська Федерація. Беручи до уваги виключно кількісні показники, таблиця 1 демонструє тотальну перевагу НАТО у людських ресурсах, витратах на оборону, військово-повітряному і військово-морському компоненті. НАТО в сукупності приблизно на 20 % переважає Росію по основних бойових танках і майже в два рази по бойових броньованих машинах. І лише в артилерії Росія має незначну перевагу над НАТО⁷. Проте це лише цифри. Слід враховувати, що таку перевагу в першу чергу забезпечує участь в Альянсі США (які, в принципі, знаходяться на першому місці в світі за показником оборонних витрат). По-друге, треба враховувати, що як Росія, так і НАТО (і США, зокрема) не можуть зосередити всі наявні сили і засоби в окремому регіоні чи зоні конфлікту – в силу протяжності кордонів, зон інтересів, множинності загроз. І, нарешті, по-третє, НАТО залишається в першу чергу політичним Альянсом і його ефективність, як гаранта безпеки країн-учасниць, більшою мірою залежить від довіри до його готовності застосувати всі можливі засоби, якщо виникне загроза безпеці окремо взятих учасників. Особливого значення це питання набуває в світлі досвіду російсько-українського

тервью газете Corriere della Sera. / [Електронний ресурс], Доступно з: <http://kremlin.ru/events/president/news/49629>

4 Joint press point with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of the European Commission, Jean-Claude Juncker. / [Електронний ресурс], Доступно з: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_120674.htm?selectedLocale=uk

5 NATO and current European security challenges. Remarks by NATO Deputy Secretary General Ambassador Alexander Vershbow at a seminar hosted by Folk och Försvar (People and Defence), Stockholm. / [Електронний ресурс], Доступно з: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_120646.htm?selectedLocale=uk

6 Виступ Заступника Генерального секретаря НАТО Александра Вершбоу на весняному засіданні Парламентської асамблеї НАТО. / [Електронний ресурс], Доступно з: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_119829.htm?selectedLocale=uk

7 Дані взято з ресурсу Global Firepower / [Електронний ресурс], Доступно з: <http://www.globalfirepower.com/>

конфлікту і можливості застосування методів «гібридної війни без опізнавальних знаків». Не можна повністю виключати сценарій ескалації конфлікту між Росією і країнами-членами НАТО через збройний інцидент за участі військової авіації чи флоту – за останній рік Російська Федерація різко підвищила активність своїх ВПС і ВМФ, особливо в регіоні Балтики і Північної Європи. Однак, зважаючи на ту перевагу, яку має НАТО, Російська Федерація навряд чи піде свідомо на прямий збройний конфлікт з Альянсом. Це означає, що єдиною опцією сучасної російської політики по протидії НАТО залишається внутрішня дестабілізація Альянсу та окремих його членів з метою руйнування трансатлантичної єдності союзників.

Превентивна діяльність у контексті формування стійкої системи міжнародної безпеки

Після завершення «холодної війни» у дослідженні миру намітились тенденції до відновлення та поступового вкорінення у теорії та практиці міжнародних відносин старої мудрості «Запобігати – це краще, ніж лікувати» або «Профілактика краща за терапію». Цьому посприяли у практичному відношенні як численні провали політики так званого «кризового менеджменту», яка виявилась безпорадною перед проявами масового денаціоналізованого і приватизованого насилля з усіма супутніми наслідками, такими як затяжна громадянська війна, етнічні чистки, геноцид, масова міграція, потоки біженців і внутрішньо переміщених осіб, голод, погіршення соціально-економічних умов, погане чи навіть занепаде урядування/державність („failed governance/statehood“) тощо, так і в теоретичному – концептуальна прогалина між міжнародною безпековою політикою і політикою надання економічної допомоги, кошти від якої викидались практично «на вітер». В умовах актуального зростання конфліктогенності у світі, виникнення та загострення нових, як і «розмороження» та ескалації існуючих міжнародних конфліктів, їх «гібридизації» у контексті збільшення ролі інформаційних чинників постає необхідність парадигмальної зміни класичних традиційних підходів до опрацювання кризових ситуацій – від реактивного «терапевтичного» пост-конфліктного реагування, а на практиці радше констатації післякризових реалій та мінімізації збитків від фактів, що уже мали місце, до превентивного профілактичного попередження кризових явищ, їхнього раннього викорінення ще у зародку проблеми, а у випадку конфліктів, що відбулись, – консолідації мирних процесів для запобігання їхньої повторній ескалації.

Наведене вище усвідомлення набуває поширення у дослідженнях миру та у програмних документах міжнародних організацій особливо з огляду на провали «кризового менеджменту» в екс-Югославії, Сомалі чи Руанді у першій половині 1990-х років; так у своїй доповіді «Порядок денний для миру» 1992 року колишній генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос Галі (1992-1997) вжив у цьому контексті чотири

ключові елементи: превентивну дипломатію (preventive diplomacy), вироблення миру / миротворчість (peacemaking), підтримку миру (peace keeping), і, вперше, пост-конфліктну консолідацію миру / миробудівництво (post-conflict peace-building).

Такі раціональні інтереси міжнародних акторів як заощадження надорогих війнах, подальших гуманітарних заходах, запобігання непрямим колатеральним наслідкам таких конфліктів як дестабілізації усього регіону, транснаціональній (організованій) злочинності, стихійній неконтрольованій міграції, продовольчим та екологічним кризам, а також нова коопераційна атмосфера на міжнародній арені після закінчення «холодної війни» і спроби ревальвації ООН як ексклюзивного інституту мультилатерального опрацювання міжнародних конфліктів викликали з одного боку ейфорію у наукових та політичних колах у зв'язку з появою нової «превентивної культури» (К. Аннан) та «єдино правильної безпекової політики у XXI столітті» (Е. Чемпель), з іншого – зміщення глобального наукового дискурсу з концепції «негативного миру» (відсутності війни) на користь «позитивного миру» – відновлення чи побудову сталих суспільних структур, які унеможливають застосування насильства.

У контексті теоретико-концептуального опрацювання превентивної діяльності 1997 року було створено спеціальну Комісію (Карнегі) із запобігання смертоносних конфліктів», яка на основі ідеалізованих моделей перебігу збройних конфліктів розробила широку трійчасту концепцію превентивної роботи. У рамках цього дискурсу поняття «превентивності», як цього зрештою і вимагають під ці сучасні гібридні форми протистоянь, не обмежується лише лінійним (фазовим) опрацюванням конфліктів у певній його фазі, а передбачає комплексний цілісний континуальний підхід до превентивної роботи у відповідності до конкретних викликів: запобігання виникненню збройних конфліктів взагалі, запобігання горизонтальній чи вертикальній ескалації існуючих конфліктів та запобігання повторній ескалації уже завершених збройних конфліктів, що цілком можна також розгля-

дати як пост-конфліктну консолідацію миру.

Вочевидь, для розробки продуманих превентивних та консолідаційних стратегій, подолання розриву між причинно-наслідковими зв'язками слід ґрунтовно вивчити коріння, генезу, живильну основу, політичний та соціально-економічний контекст відповідного конфлікту, де корисною видається наступна категоризація причинних факторів: структурні чинники для з'ясування глибоких коренів і живильного підґрунтя конфлікту, процесуальні чинники – рамкові умови та мотиви, що підштовхують суб'єктів до ескалації протистояння та врешті пускові чинники, які безпосередньо запускають силовий сценарій. Така категоризація передбачає два основні стратегічні напрямки превентивних дій: структурно-орієнтовану превенцію з акцентом на усунення причинних живильних конфліктогенних елементів (структурних чинників) у відповідних відносинах та провесно-орієнтовану превенцію з акцентом на миротворчий вплив на поведінку готових до застосування насильства акторів та повернення ескалаційних процесів у мирне русло.

Втім, теоретичні напрацювання у цьому напрямку зіштовхнулись на практиці з проблемами реалізації, суть яких зводиться до існування прогалини між здійсненим раннім попередженням проблеми і нездійсненням превентивних дій збоку політичних суб'єктів прийняття рішень. Причиною цього може бути як брак ефективної комунікації між відповідними відомствами, так і відсутність політичної волі до превентивних дій з огляду на відсутність (електорального) резонансу щодо подій, які ще не мали місця. У цьому контексті важливий не лише внутрішній тиск збоку громадянського суспільства, але й вдосконалення методології, систематизації дієвих критеріїв, а також створення ефективних політичних механізмів для успішної превентивно-консолідаційної діяльності.

Що стосується пост-конфліктної консолідації миру, себто третинної превенції, тут важливим є комплексне врахування усіх структурних елементів, які сприятимуть зміцненню миру та консолідації суспільства на безконфліктній основі, а саме політико-безпекових – демілітаризація, демобілізація та реінтеграція комбатантів, конверсія та переосмислення військово-цивільних відносин у суспільстві; політичних

– відновлення функціонуючої державності, адміністративних, правових, соціальних інституцій; економічних – відновлення інфраструктури та переорієнтація мілітаризованої «мародерської» економіки війни на економіку добробуту і соціальної справедливості; соціальних та соціально-правових – реабілітація та реінтеграція комбатантів і жертв війни, відновлення соціальних мереж і довіри всередині суспільства, репатріація біженців, притягнення до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та інших. Важливо також враховувати принцип „власності“ („ownership“) сторін конфлікту, коли в кінцевому рахунку саме вони найкраще володіють ситуацією і відповідальні за врегулювання свого спору.

Втім, як показує практика сьогодення, міжнароднеспівтовариство щедалеке від формування єдиного ефективного превентивно-консолідаційного підходу до опрацювання міжнародних конфліктів. Такі перешкоди, як непевність у політичних дивідендах майбутнього, тоді як витрати на превенцію треба нести вже сьогодні; відсутність публічного резонансу, а відтак мотиваційного рушія для політичних кіл; дискредитація гуманітарної інтервенції у міжнародних відносинах як приводу для втручання у внутрішні справи держав, а також брак дієвого міжнародного співробітництва держав та міжнародних організацій у цій сфері повертає глобальну спільноту до реактивної боротьби з наслідками, а не з причинами криз і таким чином віддаляє її від не лише менш затратної у плані людських та фінансових ресурсів, але й більш конструктивної сталої превентивно-консолідаційної моделі врегулювання міжнародних конфліктів.

	Держава	Людські ресурси			Наземні бойові системи					
		Населення	На активній службі	Резерв	Трудові ресурси	Танки	Бойові броньовані машини (БТР/БМП)	Самохідні артсистеми	Буковані Артсистеми	Реактивні системи залпового вогню
1	США	320202220	1400000	1100000	155400000	8848	4062	1934	1299	1331
2	Канада	34834841	92000	51000	19080000	181	3004	0	161	0
3	Вел. Британія	63742977	146980	182000	30150000	407	5948	89	138	42
4	Франція	66259012	202761	195770	29940000	423	6863	325	233	44
5	Німеччина	80996685	179046	145000	44200000	408	5869	154	0	50
6	Італія	61680122	320000	42000	25740000	586	6972	164	92	21
7	Бельгія	10449361	33000	6500	5150000	0	545	0	0	0
8	Голандія	16877351	47660	32200	7939000	0	979	18	0	0
9	Люксембург	450000	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
10	Іспанія	47737941	123300	16200	23200000	327	2493	96	143	0
11	Португалія	10813834	40000	211000	5395000	133	1080	18	60	0
12	Туреччина	81619392	410500	185630	27910000	3778	7550	1013	697	811
13	Греція	10775557	177600	280000	4918000	1913	4209	0	0	0
14	Норвегія	5147792	26200	45250	2707000	52	684	54	150	0
15	Данія	5569077	25000	63000	2795000	57	673	12	0	0
16	Ісландія	300000	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
17	Польща	38346279	120000	515000	18220000	1	3	443	72	240
18	Чехія	10627448	21060	11000	5304000	123	518	86	93	0
19	Словаччина	5443583	13500	0	2727000	22	478	16	0	17
20	Угорщина	9919128	20000	52000	4263000	32	1123	0	300	65
21	Румунія	21729871	73350	80000	9451000	875	1456	0	413	188
22	Болгарія	6924716	35000	302500	2551000	160	1103	150	350	100
23	Словенія	1988292	7300	8300	913400	84	247	0	54	0
24	Албанія	3020209	14500	5000	1098000	0	700	0	0	0
25	Хорватія	4470534	21300	102700	1715000	72	574	21	70	92
26	Естонія	1257921	3200	60000	692900	0	318	0	66	0
27	Литва	3505738	15000	4260	1452000	0	432	0	54	0
28	Латвія	2165165	12600	11000	1022000	0	250	0	20	0
	Держави НАТО	926855046	3580857	3707310	433933300	18482	58133	4593	4465	3001
	Росія	142470272	766055	2485000	75290000	15398	31298	5972	4625	3793
	Україна	44291413	160000	1000000	22170000	2809	8217	1302	1669	625

	Держава	Авіація					Флот					Оборонний бюджет
		Загалом літаків	Винищувачі/ перехоплювачі	Транспортні літаки	Гелікоптери	Ударні гелікоптери	Загалом	Авіаносці	Фрегати	Есмінци	Підводні човни	
1	США		2207	5366	6196	920	473	20	10	62	72	577100000000
2	Канада	420	64	186	169	0	63	0	12	1	3	15700000000
3	Вел. Британія	936	89	365	402	65	66	1	13	6	10	51500000000
4	Франція	1	283	689	601	46	113	4	21	0	10	40000000000
5	Німеччина	663	105	322	355	34	81	0	11	0	4	40200000000
6	Італія	760	117	399	355	59	174	2	14	4	6	34000000000
7	Бельгія	172	49	52	33	0	18	0	2	0	0	5085000000
8	Голандія	163	67	42	67	29	56	0	6	0	4	9840000000
9	Люксембург	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
10	Іспанія	531	108	169	148	6	46	1	11	0	3	11600000000
11	Португалія	109	34	37	24	0	41	0	5	0	2	3800000000
12	Туреччина	1020	223	439	443	59	115	0	16	0	13	18185000000
13	Греція	605	207	211	244	29	122	0	14	0	11	6540000000
14	Норвегія	104	47	39	45	0	62	0	5	0	6	7000000000
15	Данія	86	36	36	32	0	90	0	9	0	0	4440000000
16	Ісландія	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
17	Польща	467	99	263	255	29	83	0	2	0	5	9360000000
18	Чехія	112	12	11	54	15	0	0	0	0	0	2220000000
19	Словаччина	44	8	25	17	0	0	0	0	0	0	1025000000
20	Угорщина	33	12	19	15	0	0	0	0	0	0	1040000000
21	Румунія	111	16	74	81	0	48	0	3	0	0	2190000000
22	Болгарія	68	18	29	25	0	29	0	4	0	0	700000000
23	Словенія	30	0	15	16	0	2	0	0	0	0	790000000
24	Албанія	21	0	21	21	0	37	0	0	0	0	110000000
25	Хорватія	68	7	35	30	0	28	0	0	0	0	958000000
26	Естонія	6	0	0	4	0	6	0	0	0	0	335000000
27	Литва	10	0	9	5	0	12	0	0	0	0	430000000
28	Латвія	4	0	4	4	0	18	0	0	0	0	280000000
	Держави НАТО		3808	8857	9641	###	###	28	158	73	149	844428000000
	Росія	3429	769	1083	1120	462	352	1	4	12	55	60400000000
	Україна	222	35	82	90	34	25	0	1	0	0	4880000000

ISPC

Детальнішу інформацію про роботу Центру міжнародної безпеки та партнерства можна отримати за адресою

<http://www.ispc.org.ua>
<facebook.com/ispc.org.ua>
centre@ispc.org.ua

Видається за сприяння та фінансової підтримки
Центру інформації та документації НАТО в Україні